

НОВІ ВІДКРИТТЯ І ЗНАХІДКИ

«КАМ'ЯНА БАБА» З СЕЛА КАЛИНІВКИ В ПРИЧОРНОМОР'І

Е. О. СИМОНОВИЧ

Статуя з Калинівки (колишня Попівка) Комінтернівського р-ну Одеської обл. належить до відомого типу «кам'яних баб» кочових народів середньовіччя (рис. 1). Однак, вона є унікальною, оскільки має точно документоване місце знахідки та деякі специфічні риси моделювання. Крім того заслуговує на увагу незвичайний для подібної знахідки спосіб її використання до недавнього часу.

Статую було виявлено в 1930 р. під час оранки колгоспного поля трактором, приблизно за 3 км від села, очевидно, на місці невисокого розораного кургану. Плуг дещо пошкодив лицьовий бік плити, що мала антропоморфні риси і тому привернула увагу трактористів. Трактористи привезли статую в село до правління колгоспу, а пізніше її було доставлено до воріт садиби, одного з односельчан. Там її було вкопано стійма в землю при вході у подвір'я, де ми її побачили та замалювали в 1950 р., під час обстеження берегів Тімгульського лиману. Пізніше, статую вмонтували в кам'яну огорожу, що оточувала садибу та побілили її верхню частину, яка підвищувалась над землею (рис. 1, 2). Так вона простояла до літа 1965 р., коли знахідку було передано Тімгуло-Дністровському загону експедиції Інституту археології АН СРСР, в якій брав участь Одеський державний історичний музей. Для збереження її було передано Державному історичному музею в Москві.

Статую було виготовлено з великої вапнякової плити, якій надали схематичні риси людської фігури. Найбільш виразно було показано

напівсферичним обличчям та позначеними ямками очима, носом і ротом (рис. 1, 1; 2). З боків голови добре видно круглі виступи із заглибленнями посередині, що позначають вуха. Обличчя знизу підкреслено півкруглим неглибоким жолобком. Верхню частину тулуба з округло модельованими плечима від нижньої відділяють виступи на місці стегон. Донизу статуя звужувалась. Ніг її показано не було і цю частину скульптури було оброблено грубіше, ніж верхню. Статуя призначалась явно для закопування в землю стійма. Про положення рук статуї судити важко, але, за аналогічними знахідками, вони, найвірогідніше були притиснуті до тулуба та зігнуті в ліктях. Чи були вони з'єднані внизу живота, як на інших статуях кочовиків, та якої статі особу вона представляла через площинне трактування тулуба визначити неможливо. Зі спини вона являла собою досить рівну поверхню без будь-яких помітних слідів обробки. Висота статуї — 1,11, ширина — 0,42, товщина плити до 0,12 м.

«Кам'яна баба» з с. Калинівки вражає архаїчністю рис. Окремі її деталі навіть чимось нагадують скульптури епохи бронзи. Так, наприклад, стела з с. Капустина, розміщеного на тому ж Тімгульському лимані, яку знайдено над залишками скорче-

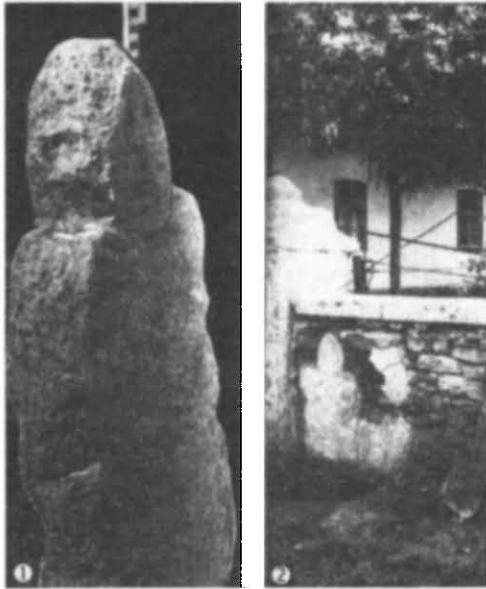

Рис. 1. Кам'яна статуя з с. Калинівка (1), та місце її знахідки (2).

ного поховання, мала подібне моделювання плечей округлої форми, площинне трактування фігури та обличчя, відокремлене від тулуба неглибоким напівкруглим жолобком¹. Звичайно, ці риси подібності не можуть слугувати підставою навіть для припущення про спадкоємність культур, але свідчать ймовірно про примітивний рівень розвитку кам'яної пластики у середньовічних кочовиків південних степів. Окремі особливості зображення, порівнюючи матеріали, наводяться в спеціальних дослідженнях². Очевидно, можна вважати місцевими особливостями площинне трактування тулуба, вгнуте обличчя з ямками на місці очей, носа, рота та ін., відокремлення обличчя жолобком³. Почасті ці деталі були, звичайно, обумовлені відсутністю в даній місцевості великих та непласких брил каменю. Авторам зображення доводилось у відомій мірі пристосовуватись до плитчастого причорноморського вапняку. У будь-якому випадку, форма та контури зображення загалом не залишають сумнівів про його стилістичну подібність з так званими половешькими бабами степової зони України. Статуя, що описується, розширює уяву про типи цього роду пластики.

Пізно належність статуї з с. Калинівки доводять риси подібності її до тюркських скульптур. Серед кам'яних баб Туви VII—IX ст., які були описані О. Л. Грачем, зустрічаються площинні фігури, в яких виділено лише голову, що в профіль представляє сегмент овалу, з потилицею, яка нагадує скульптуру, що ми описуємо⁴. Голову без ший, обличчя відокремлене жолобком та різко позначені плечі ми зустрічаємо у площинних скульптурах, які належать до ранніх етапів розвитку подібних статуй, якщо судити за хронологічною шкалою, запропонованою Я. А. Шером⁵. Однак такі особливості Калинівської скульптури, як підкреслені стегна, інколи дуже схематично показані риси обличчя відповідають традиційним статуям кочовиків, що походять з причорноморських степів пізніших періодів. Їх нерідко при цьому відрізняє багатство деталей, ніж на статуї з Калинівки, зображених на таблицях, наведених у праці С. О. Плетньової⁶.

Важливий показник зв'язку статуї, яку ми публікуємо, зі світом пізніх кочовиків є зображення вух. Вони показані у вигляді незамкненого кола з заглибленням посередині, таким же чином як на багатьох статуях, наведених у працях вищеперелічених авторів. Правда, інколи вуха показані з сережками, зображення яких зібрані в праці Л. А. Свтюхової⁷. Цього нема на нашій знахідці. Підсумкове заключення про місце знахідки з Калинівки серед пізньокочовницьких «баб» могли б уточнити розкопки, бо ми маємо рідкісний випадок, коли факти виявлення статуї можуть бути досить точно документовані.

Примітки

¹ Сымонович Э. А. Погребение киммерийского времени на Тимгульском лимане // КСИА АН УССР.— 1954.— Вып. 3.— С. 84.— Рис. 3.

² Веселовский Н. Современное состояние вопроса о «каменных бабах» или «балбалах» // ЗООИИД.— Т. XXXII.— 1915.— С. 408—444.— см. табл.; Плетнева С. А. Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях // МИА.— 1958.— № 62.— С. 206—212.— Рис. 37, 38.

³ Необхідно відзначити риси подібності Калинівської знахідки в трактуванні форми непокритої голови та деякою мірою вух з «площинною» кам'яною бабою скіфського часу з кургану поблизу станції Єлисаветівської, що була описана А. А. Міллером (див.: ИГАИМК.— 1925.— Т. IV.— С. 103.— Рис. 1—3), хоча наявність скіфських атрибутів та невідокремлені стегна на описаній ним статуї роблять порівняння дещо формальним, вірніше, частковим.

⁴ Грач А. П. Древние тюркские изваяния Тувы.— М., 1961.— Рис. 78, 3.

⁵ Шер Я. А. Каменные изваяния Семиречья.— М.-Л., 1966.— С. 45.— Рис. 15, 1.

⁶ Плетнева С. А. Указ. соч.— Рис. 37, 38.

⁷ Евтюхова Л. А. Каменные изваяния Южной Сибири и Монголии // МИА.— 1952.— № 24.— С. 106.— Рис. 62.

Одержано 20.01.82